

Kako se dr. Damjana Bratuž spominja "strica Gigija" Ob spremljanju senc (1)

Februarja 1957 je Damjana Bratuž na Placuti v Gorici prisostvovala proslavi 20. obletnice smrti Lojzeta Bratuža. Tisto poletje pred 50 leti je odšla iz Gorice, naslednje leto je zapustila Evropo ter prehodila kot izvrstna glasbenica dolgo in plodno pot, ki se še vedno nadaljuje v daljni Kanadi. Kot najstarejšega člana Bratuževe rodbine smo jo vprašali, kako se spominja - po 70 letih - sorodnikove usmrtnice in kako doživlja to družinsko tragedijo. Zahvaljujemo se ji za njeno prijaznost in objavljamo njen odgovor. / DD

"Prvo, kar mi pride na misel, je očetovo vprašanje: 'Ali naj dam črno kravato?' Prišel je iz kavarne gor v stanovanje z novico, mama je sedela, skrušena. Zmedeno sem za njegovim glasom začutila odločitev za javno žalovanje skupaj z dvomom, da ne bi pomenilo tveganja, nevarnosti morebitnih posledic. Strica Gigija, kot sem ga imenovala, še vidim v eni in isti podobi, ko je nekoč prišel z biciklom in ga nasmejan položil na steno - morda je bilo pred kavarno. V mislih se pojavljajo razmetani fragmenti, pomešani s čustvi, posamezne besede. Še slišim odlomke pripomb in izrečenih stavkov, ki se zbuja in krožijo v spominu:

Strica Gigija, kot sem ga imenovala, še vidim v eni in isti podobi, ko je nekoč prišel z biciklom in ga nasmejan položil na steno - morda je bilo pred kavarno. V mislih se pojavljajo razmetani fragmenti, pomešani s čustvi, posamezne besede. Še slišim odlomke pripomb in izrečenih stavkov, ki se zbuja in krožijo v spominu:

Da je Gigi prosil "za otroka", "v imenu otrok" - ali je to bil glas mojega očeta? Ali je Gigi "pok-

vem, da sem izrekla besede *ojo de machina*. Veliko teh deklic je imelo poitalijanska imena (Glessi, Causi, Franco, Malli, Steccherini) in je oče vedno uporabil prvotna slovenska imena njihovih družin, ki jih je poznal. Med sošolkami je bila tudi hčerkica goriškega Federala (Luraschi).

Naša učiteljica je bila Suor Darina (Danteri): blede, ravna, stroga, zelo ugledna, ne spomnim se, da bi se kdaj zasmejala. Tudi se ne spomnim, da bi ona tiste dni meni osebno ali razredu kaj omenila o stričevi smrti. Vendar, ko nas je nekoč poučevala o starodavni zgodovini mesta, je na črni tabli zapisala "Gorica" po slovensko. Ma da je bila iz Podgore, je rekla mama, in da je njeno pravo ime bilo Darinka Trdan.

Obvezno je bilo po odloku sestre pozdravljati s "saluto romano" in obenem smo rekli "Sia lodato Gesu' Cristo", po hodnikih, na cesti, tudi v kapeli. Odgovor je bil: "Sempre sia lodato".

Učili so nas vse o "le guerre puniche" in nam deklicam niso prizanesli s popisovanjem grosestrična Milena, ki v kuhinji pripoveduje, kako ji je nekoč opisal obraz tete Ljubke, tihe solze, ob oni smrti - ali je to bil morda Maks Komac, ki je bil prisoten? Da je Gigi prosil "za otroka", "v imenu otrok" - ali je to bil glas mojega očeta? Ali je Gigi "pok-

"Na sliki je v očetovem rokopisu napisano: 'Trije znanci'. To so - z leve - Polde Kemperle, Vinko Vodopivec in stric Gigi (Lojze). Ko mi je nekoč mama stisnila roko v znak, naj spreminim jezik (o tem beri v tekstu, op.ur.), se je prav g. Kemperle bližal po via 'Štreta', kot smo pravili. On je kljub prepovedi zahteval, da se ga nagovori po slovensko."

sprožila razburjivost med odjemalci. Fragmenti, iz leta 1934: da so vdrli v urad in ga ustrelili; ujela sem ime, Dollfuss; razumela sem, da je bil važna oseba ("Dollfuss, Doll-fuss"); da so umorili kralja Aleksandra: po vseh revijah je bila njegova slika, ko je ležal v avtomobilu; a zdel se mi je trd, kot lesena lutka, tudi na slikah, kjer je bil živ.

IMPERO

Pol leta, predno je stric Gigi umrl, med počitnicami leta 1936, mi je za rojstni dan oče podaril majhen spominski zvezek; na prvi strani mi je sam napisal: "Ama la madre lingua e rispetta la lingua altrui". Izmed otrok, ki so se nato podpisali v

"Na sliki je Caffé Pasticceria Bertossi v zgodnjih letih 1930 [1932/33?], po selitvi iz via Mameli št. 6, kjer je bil majhen bar, na št. 4. Kasneje so kavarno še povečali. Poleg mame sem jaz, ki sem se pa premaknila in je zato medlo. Stara mama, nona po očetu (Marija Černigoj-Bratuš), je naprej klicala ulico Mameli 'via Scuole' kot pod Avstrijo."

zvezek, je fantič razglasil: "In questo anno che ha visto la Fondazione dell'

Impero..." Tale ton je prevladal v poučevanju na šoli; mit rimske preteklosti so podčrtovali vse naokrog s pomočjo izumljenih ritualov in z jezikovnimi obrazy.

Stric Pepi mi je nekoč pomagal napisati nalogo o Cezarju, za katero sem prejela visoko oceno. Bilo je nekaj let poprej, ko so questurini prišli gor v stanovanje za "perquisizione": iskali so slovenske tiskovine. Ma to, kar je mlad mož držal v roki, mi je bilo še prejasnilo oče, so bile le otroške ljudske pesmi in pa pravljice ("Skok, Cmok in Jokica" med njimi).

In je bilo še pred tem, ko so za kazen zaprli kavarno za tri mesece. "Voi, lettori di 'Jutro!'" je mama oponašala nekoga, ki ji je bil s prezirjem to očital; verjetno je slučajno odjemalec prišel z onstran meje in bral slovenski časopis. Zaprtje je pomenilo težko izgubo dohodka (spomnim se pa svoje otroške sreče, da sem prvič uživala sprehode z obema staršema skupaj); pomenilo je tudi, da so se ljudje bali prihajati, ko so kavarno spet odprli.

"Very interesting ideas" je na moji nalogi napisal profesor na

tečaju English Composition, ko sem v St. Louisu pripravljala magisterij (1959). Naslov naloge je zadeval osebno pojmovanje 'svobode'. Meni je zvenelo kot nekakšen poziv; seveda, profesor je zrastle v okolju, v katerem ni obstajal niti pojem strahu pred posledicami, in mu je bilo to, kar sem obravnavala, popolnoma nepoznano. V nalogi sem vključila tudi spomin na mamino roko, ki je moja naglo stisnila, kadarkoli mi je hotela dati znak, naj "switch" (nenadoma zamenjam, preskočim na drug jezik; op.ur.) iz slovensčine v italijanščino in obratno, odvisno od osebe, ki se nam je bližala. Kasneje tudi takšna 'izmenjava' ni bila več mogoča, ko je bil materin jezik popolnoma prepovedan, ko je nastal strah ovadbe sosedov in je prišla doba "nagobčnika na možganih" - v besedah Borisa Pahorja.

Ko je bil v letih '70 objavljen izid ameriškega raziskovanja "On the Superiority of the Bilingual Brain", sem ugibala, ali je bil preveden v italijanščino. Za časa doktorata v Indiani v letih '60 sem doživela presenetljiv dialog in izmenjavo o jezikovnem zatiranju s kolegom iz Koreje. "The same, the same", je on tiho ponavljal ob mojem opisovanju, izraz začudenja na občutljivem, strogem obrazu, in skoro nevere, da je taka slinčnost v oblikah tlačenja ekzistiral; da so bile japonske metode, ki jih je njegov narod trpel, iste.

V začetku leta 1942 se je oče vrnil iz leta internacije v Markah. Meseca julija pride Mussolini v Gorico in govori na balkonu na Piazza Ginnastica. Jaz stojim prav na koncu trga in slišim, ko Duce reče "Faro' come Cesare...", to je, da če se odpor v naših krajih nadaljuje, bo potrebno "ammazzare tutti i maschi slavi" in izgnati ženske in stare in otroke. V kotu zagledam sestrično Živo (Fornazarič), kar me preseneti - delala je, kot se je reklo, v ilegali.

MILOJKA

V Gimnaziji smo prevajali iz latinščine Cezarjev *De bello Gallico*. Neko jutro, ko sem se bližala šoli na Viale XX. septembra, je tam stal visok questurino, ki

sem ga večkrat videla v kavarni; gledal je naokrog, kot bi koga iskal. V poslopju sem slišala, da je poizvedoval za Milojko Štrukelj.

Ne vem, koliko časa je od tistega dne poteklo, ko sem se vrnila domov, in iz spalnice je bilo slišati hrup, strašno stokanje in jokanje. Na moji postelji je ležala Milojkina mama, gospa 'Binca' (Albina); zvižala se je in razmetavala, okrog nje so bili Milena in drugi in se trudili, da bi jo pomirili. Da je prišla k nam s questuro, kjer je videla Milojko, vključeno in pretepeno. Kadarkoli sem potem brala, da so za neverjetni mladenkin pogum in kljubovanje sami mučilci izrazili občudovanje, se mi je gabilo, ker to je pomenilo - čeprav teh besed nisem imela - to dignify the tormentor, mučilce nekako oplemenitiiti.

"Why are you leaving?" se čudi prijatelj. Na ekranu je Simone Signoret, ki tava na obrežju v vlogi matere, kateri so gestapovci ugrabili mlado hčerko, v letu 1942.

Leto (ali dve?) kasneje, moja sošolka iz Solkana (Irena Vuga, sosedka Štrukljevih), ki z mano deli klop, sede molče, objoka-

na; ne neha jokati celo dolgo jutro, a ne odgovori, ko vztrajam, naj pove zakaj.

"Igraj, Milojka, igray!" da je ponavljala gospa Binca, ko so po umoru postavili trugo na klavir.

ZDRAVŠČINA

V pismih iz internacije me je oče spodbujal, naj se učim, naj vezbam klavir, kot da bi edino v tem bila neka gotovost, nekakšna rešitev, v kateri bi mogli najti varnost in okusiti svobodo.

Bilo je leta 1943, ko sem se vračala z vlakom po lekciji v Trstu. Na postaji v Zdravščini sta vstopila moja mala druga bratranca in sestrična, otroka tete Ljubke (vdove strica Gigija). Sedla sta nasproti mene. Spremljali sta ju teta Željka in zvesta gospodinja Zalka, če se ne motim, saj sta bili njuna stara mama in teta takrat odpeljani v južno Italijo.

Nekdo je nedavno mojim povedal, da je v ječi v Trstu videl grozoto Ljubkinega videza. V zaporu v Zdravščini ji je zdaj bilo dovoljeno sprejemati obisk otrok.

Andrej je bil star okrog sedem let, Lojzka devet. Verjetno sem v vsej tesnobi nerodno poskušala kaj reči; spomnim se le, da se ni sta odzvala. Ne vem, če sta teta Željka in Zalka z menoj kaj spregovorili.

Na takratnem, še otroškem nivoju razumevanja sem se zbegano oprijela občutka, da so moja glasba in lekcije le bile vredne in potrebne prav zaradi strahote časa; doumela sem obenem, čeprav primitivno, da mogoče niti umetnost ni nudila onega še 'edinega' smisla, v katerega smo upali. Pred strašnim molkom dveh otrok me je prevzela kot slutnja, podzavestna, ker zanje nisem imela besed, da bo sta moj umetniški razvoj - če bi mi ga življenje še nudilo - in moje prizadevanje ostala za vedno pod neko senco.

Na steni svojega klavirskega studija na Univerzi sem držala slike strica Gigija in Milojke. Kanadska učenka me enkrat vpraša, kdo sta; povem. Po lekciji se ustavi pri vratih in tiho reče: 'Are you Jewish, Dr. B.?'

/ dalje

Damjana Bratuž
London, Ontario, Canada
e-mail: dbratuž@uwo.ca
www.damjanabratuž.ca

Spomin na Lojzeta Bratuža

Venec spominčič na Mirenskem Gradu

V dvorani Gnidovčevega doma na Mirenskem Gradu je bil v petek, 13. aprila 2007, spominski večer ob 70-letnici smrti Lojzeta Bratuža. Priredila sta ga Kulturno društvo Stanko Vuk iz Mirna in Orehovelj in Glasbena šola Nova Gorica. Osrednji del večera je bil sonetni venec Ljubke Šorli z naslovom Venec spominčič možu na grob. Z veliko občutljivostjo ga je podala Mojca Dolinšek ob klavirski spremljavi Eve Dolinšek in Debore Kocijančič ter tria Anita Vončina (klavir), Ana Cotič (violina), Anže Ličen (violončelo). Bogat je bil tudi zborovski del. Na začetku je MePZ župnije sv. Jurija v Mirnu pod vodstvom Andreja Budina zapel Bratuževo priredbo ruske ljudske pesmi Kraguljčki, v drugem delu pa obhajilno Bodi tisočkrat pozdravljen na besedilo Vere Lestan in Marijino V duši plamen nam čist gori na besedilo Ljubke Šorli. Spored je sklenil mirenski MoPZ Anton Klančič pod vodstvom Zdravka Klanjščka. Zapel je Bratuževo priredbo ruskih pesmi Sonce vstaja in zahaja in Kaj viharjev bi se bali. Člani društva Stanko Vuk so poskrbeli tako za spremno besedo in povezovanje sporeda (Ksenija Cotič) kot za projekcije slik iz Bratuževega življenja, ki so spremljale izvedbo Venca spominčič in druge točke sporeda (Mitja Klančič). Ob vstopu v dvorano smo si lahko ogledali razstavo o življenju in delu Lojzeta Bratuža. Skrbno sta jo pripravili Cirila Pregelj in Elvira Medvešček.

Polna dvorana je pozorno sledila lepo oblikovanemu večeru v spomin na goriškega zborovodjo in skladatelja, ki so ga na Miren vezale plodne prijatejske vezi. Prireditelji so šopek rdečih nageljnov in spominčič s slovenskim trakom namenili grobu Lojzeta Bratuža na goriškem pokopališču.

leknil?" "Ma da ni nič povedal, in mu je še dal bičerin". O kom so pripovedovali, mogoče o župniku? Da so fantje Gigiju zapeli pod oknom bolnice, da so bili na biciklih (pomotoma sem dolgo mislila, da je pesem bila "Gozdič je že zelen" in od takrat mi je ta napev vedno stisnil srce).

Kdo je rekel, da je goriški Federale obiskal bolnico? Spomin ne deluje kronološko. Ali mi je oče takrat povedal, da je eden izmed zločincev nosil ime, ki je bilo poitalijančeno? Ali je pa bilo julija 1943 za časa padca fašizma, ko so nekateri takrat videli priložnost za maščevanje Gigija? "Nikar, nikar", je rotil stric Pepi, Gigijev brat, nikar naj se ne bi tako oskrunil spomin na čisto žrtev. Ne vem, kdaj mi je oče povedal, da je smrt doletela enega od zločincev, ko je bil na stranišču.

OSNOVNA ŠOLA (NE VEČ NOTRE-DAME, AMPAK NOSTRA SIGNORA)

Moje sošolke v četrtem razredu so doma slišale o strašnem dogodku, saj se je po vsem mestu govorilo le o tem; naslednje jutro so se približale moji klopi;

NA POKOPALIŠČU

Stara mama, očetova mati, me je s seboj peljala na goriško pokopališče, da bi stricu Gigiju dali zadnji pozdrav. Bilo je toliko ljudi, večina vaščanov iz okolice; še vidim razburjene obraze, pogled ene izmed žensk mi je še pred očmi, nekaj je kričala, ne vem, če po slovensko ali italijanško.

Bili smo obrnjeni proti kapelici, mrtvašnici, ki je bila zaprta. Naenkrat je gruča ljudi silila naprej, nastala je zmeda, kričanje. Držala sem se nonice, ki se ni premaknila. Nenadno so se vrata kapelice odprla - bili smo ob strani, noter se ni videlo. Okamenela sem, objela me je groza, podobna oni, ki sem jo bila prvič občutila par let poprej, ko so se vrata mrtvašnice ravno tako nenadno odprla, a bilo je na odru, pri operi *La Gioconda*, za časa, ko je *Il Carro di Tespi* poletni nudil predstave na Piazza Ginnastica.

Kar je sledilo, je ostalo megleno: drugi dan so govorili, da so zgodaj zjutraj strica pokopali na skrivaj.

Dva prejšnja dogodka prihajata v spomin, ki sta v kavarni